

Şəddat CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə
fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya
Yazıçılar və Jurnalistlər
Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazarlar Birliyinin üzvü

III hissə

Tarixdə barbarların dağıdıcı hücumları, ümumiyyətlə, işğal niyyəti ilə başqa ölkələrin torpaqlarına hücum çəkən düşmənlərin yerli əhaliyə qəddar münasibəti ilə bağlı çoxlu faktlar sadalamaq olar. Hətta qəddar işğalçılar bəzən yerli əhalini sonuncu nəfərinə qədər qırıb-məhv ediblər. Elə Amerika hinduları ilə bağlı faktları demək olar ki, bilməyən yoxdur. Nəhayət, dünya xalqları beynəlxalq qurumlar yaratdılar, haqqı və ədaləti qorumaq üçün müəyyən qanunlara əsaslanan nizamnamələr tərtib etdilər. Hər halda İkinci Dünya müharibəsindən sonra BMT-nin və digər beynəlxalq qurumların yaradılması dünyanın təhlükəsizliyinə xidmət etməli idi.

Çox təəssüf ki, insanlıq simasını itirmiş elə qüvvələr meydana çıxır ki, bütün sivil qanunları, qaydaları ayaqlar altına atır. Bunun ən bariz nümunəsini biz erməni vandallarının timsalında görə bilərik. Onların ideologiyası fəşizm əsaslanır: "Nə edirsən et, tək məqsədinə çat". Məqsəd isə birmənəli olaraq haqsızlığa, qeyri-insaniliyə xidmət edir.

Əli Rza Xələflinin "Yaddaş yangısı" poemasını səhifələdikcə, bəşər nəslinin, demək olar ki, çox nadir hallarda qarşılaşdığı vəhşilik, qəddarlıq mənzərələrinin təsvirinə rast gəlirik. Hər halda bədii əsərlərin özü də tarixi faktı əsaslanırsa, insanlığa qarşı cinayət törətmiş məxluqların itihamina yol açar bilər.

Bu əsərdə biz müxtəlif adlara, ünvanlara rast gəlirik. Müəllif adları zərurət qarşısında çəkir. Öz əsərinin real həyatla nə dərəcədə bağlı olduğunu çəkdiyi adların mahiyyəti ilə daha dərinlə əlaqələndirə bilər. Bu əsər "Yaddaş yangısı" adlanır. Bu da təsadüfi deyil. Demək, əsər əslində otuz il əvvəlki zamanın yaddaşda qalan motivləri əsasında yazılıb. İndi o adamların çoxu yoxdur. Ancaq müəllif doğma kəndini qarış-qarış, addım-addım yeriyərək xarabalıqlardan keçir, viranəlikləri gözləri ilə oxşayır. Bir vaxt yaxşı tanıdığı doğma insanların izi qalmış yerlərə qəlb ilə aqlayır.

Maraqlıdır ki, erməni faşistləri cinayət törətməkdə də orijinaldırlar. Yəni onlar üçün insan öldürməyin elə üsulları kəşf olunur ki, törətdikləri ölümlərlə sanki öyünə bilərlər. Onların nəzərində ən qəddar ölüm kəşf etməyin özü də bir qəhrəmanlıqdır. Əlbət-

tə, zaman keçdikcə onların "bu qəhrəmanlıqları" gələcək nəsillərin nifrətinə səbəb olacaq. Elə həmin xalqın öz nəslindən olanlar babalarının törətdiyi vəhşilikləri göz önünə gətirərkən, şübhəsiz, dərin xəcalət hissi keçirəcəklər. Maraqlıdır ki, erməni vandalları tək cəzə evləri dağıtmayıb, sosial obyektləri, ictimai binaları da yerlə-yeksan ediblər. Tikinti materiallarının ələ gəlməsinə daşyib aparıblar. Müəllifin təsvirlərindən belə görünür ki, xarabazarıya çevrilmiş yaşayış yerlərində baxanda insana elə gəlir ki, bu yerlərdən qonun nəfəsi bəlkə min il əvvəl çəkilib. Demək, vəhşiliyin, qəddarlığın qoyduğu iz insanlıq adına ləkədən başqa bir şey deyil.

Müəllif yaddaşının gücü ilə kəndi gözir. Hətta bəzən xəyal onu daha sürətli hərəkətə vadar edir. Ancaq o ağrılarla müşayiət olunan yangı ilə yaddaşında alovlanan duyğuların axarında təmkinini qoruyub saxlayır. Asta-asta gedir. Yolu, izi bir-bir axtara-axtara otuz il əvvəl hansı nişanələri qoyub gəmişdi - onları görmək ümidi ilə, ehtiyatla irəliləyir.

Nəhayət, müəllif kəndin qəbiristanlıq mənzərəsinin önündə dayanmalı olur. Müəllifin təsvir etdiyi həmin qəbiristanlıq ulu babası - neçə əsr əvvəl yaşamış Şirvan adlı kişinin ünvanı ilə bağlıdır. Təsvirlərdən görünür ki, bura eramızdan əvvəlki 3-7-ci minilliklərə aid bir kurqan üzərində salınmış qəbiristanlıqdır. Əslində qədim mədəniyyətin izlərini yaşadan həmin kurqanlar da talan olunub. Amma Şirvan qəbiristanlığının yerləşdiyi kurqan məhz məzarlıq yeri olduğu üçün düşməni əldə edə bilməyib. Ancaq ayrı-ayrı qəbirləri, məzarları düşməni vandalcasına dağıdıb, talan edib.

*Bu da Şirvan qəbri, salam, günaydın,
Səndən ayrılan günüm olmayıb;
Həsrət yazan qələm sən də sinaydın,
Qəlbimdə bir gül də açıb-solmayıb.*

*Bu da Şirvan babam uyuyan məzar,
Yol gəlir əbədi kurqan üstündə;
Əzizlər, doğmalar... yaddaş qan sızır,
Sözlər də boyanar yarpaq üstündə.*

*Doğmalar, simsarlar gözlərim gəzir,
Burda Pəri nənəm, Kamran əmim var;
Başında tufanlar, küləklər əsir,
Dərdlər dərinində xəyal gənim var.*

Yenə də adlar, ünvanlar diqqəti çəkir. Şirvan babadan üzü bəri yol gələn abidə-kurqan üstündəki məzarlıq insanlıqda yeri olmayan qəddarların əli ilə dağıdılıb. Göreşən xislətli bu məxluqlar nə axtarıblar, məqsədləri nə olub. Əlbəttə, talançılıq. Müəllif ömürlərini bu yerlərdə yaşayıb bitirmiş doğmalarının qəbirlərinə nəzər yetirir. Pəri nənəsini, Kamran əmisini xatırlayır. Təsvirlərdən də görüldüyü kimi xarakterik cizgilərlə onların kimliyinə işarələr vurur. Hiss olunur ki, müəllif adlarını çəkdiyi doğmaların hər birinə xüsusi ehtiram göstərir.

Dünyada xeyir əməlləri ilə izlər qoymuş insanların xatırlanması cəmiyyətin mənəvi mühitinin saf və sağlam qorunmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İnsanlar yaxşı əməlləri xatırlanan ulularını unutmurlar. Ən başlıcası, onların yaxşı əməllərini öz həyatlarında təkrar etməyə üstünlük verirlər.

*Düzlük, saflıq rəmzi Namaz dayının,
Ruhuna ehtiram yazı payımdır;
Müdrük Buludxanın fikir yayının,
Sözə gəlməsi də haqqı-sayımdır.*

Bu bir bəndin içərisində özünə məkan tutan adlara diqqət edək. Demək, Namaz dayı adı ilə xatırladığı insan düzlük, doğruluq timsalı olub. Başqalarının bu gün də xalq içində onun haqqında məlumatı olan hər kəsin düşüncəsində xeyirxahlıq timsalı olan obrazlar canlı olaraq yaşayır. Yaxud, söz bilən, müdrük Buludxanı xatırlamaq təsadüfi ola bilməzdi. Bununla da müəllif hər kəsə mənəvi nizamın qorunmasında müdrüklüyə tapınmağı təlqin edir.

Ümumiyyətlə, poemanın bir çox fəsilləri çox ağırlıdır. Məlum olur ki, əsərin lirik qəhrəmanının, yəni müəllifin özünün kiçik yaşlı bir qardaşı da bu məzarlıqda uyuyur. Onun adı Araz olub. Müəllif Araz adında xalqın yaddaş yükünü daşıyan gücün mahiyyətinə xüsusi mənə verir:

*Burda bir pöhrənin, kiçik fidanın,
Qardaşım Arazın qəbri də vardı;
Açılan səhəri, qızaran danın,
İşığı nurunda bizə baxardı.*

*Arazı ruhumda yaşatmaq üçün,
Adını oğluma əmanət etdim;
Dünyanın sərinsə daş atmaq üçün,
Oğlumun adıyla murada yetdim.*

44 günlük müharibədən sonra qalib Azərbaycan ordusunun Azadlıq meydanında paradı keçirildi. Həmin paradada Ali Baş Komandanın parlaq nitqini dinlədik. Dəhşətli müharibədə xalqımızı, vətənimizi tənha qoymayan Türkiyə prezidentinin və Turan dünyasının liderinin qeyri-adi, hələ bir qədər emosional çıxışı heç vaxt yadımızdan çıxmır. Onun Araz ünvanlı bayatıları dilindən səsləndirməsi təsadüfi deyildi. Azərbaycanın tarixi faciəsini xatırladı. Beləliklə, biz əsər boyu Azərbaycanın tarixi taleyi ilə səsləşən epizodlara rast gəldikcə xəyalımız sanki tarix yolu keçir. Biz Azərbaycan xalqının taleyini ruhumuzda yaşayırıq.

Doğma insanların adları sıralanır. İndi bu insanların, demək olar ki, heç biri yoxdur. Müəllif adları faciənin ən ağırlı məqamları kimi xatırladı. Başqa sözlə müəllif demək istəyir ki, nəsillər arasında mənəvi bağlılığı işğal qırıb. Bu mənada erməni vandallarının Azərbaycan xalqının tarixi taleyindəki cinayətkar əməlləri heç vaxt unudulmayacaq. Müəllif yaddaşında pozulmaz iz buraxmış obrazların özləri ilə ittiham edir.

*Cavan Bəndiyalı səni görməmiş,
Yazının sonuna tələsməyəm də;
Ruhuma baş əyib salam verməmiş,
Yel olub dağlardan heç əsmərəm də.*

*Qürurlu Raqubun, düz Səfərxanın,
Qəbir evlərini talayıb yağı;
Nəsillər unutmaz Azərbaycanın,
Dərdli sinəsinə çəkilən dağı.*

*Bu yerdə Rəşidin, Şərəfxanın da,
Gözlərim axtarır qəbirlərini;
Vaxtsız gücü solmuş Zərəfxanın da,
Qələm necə yazsın öz qədrini?*

Müəllif sanki adlarla nəfəs alır. Bir qərinə əvvəlki zamana bu adlarla qayıdır. Onların ağrılarını, yurd nisgilli ilə dünyadan köçmüş doğmaların acılıqlarını xatırlamaqla qayıdır. Yaddaşında bütün ruhu ilə həmin ağrılarla yaşayaraq qayıdır.

Hər bir kənddə ayrı-ayrı məhəllələr var. Hiss olunur ki, biz artıq müəllifin ağrı ilə addımladığı məhəllədə, yəni kənddə özünün doğulub-böyüdü-yü məhəllədəyik. Müəllif bu məhəllənin tarixi taleyini elə məhz tarixi adlarla əbədləşdirə bilir. Əlbəttə, müəllif üçün çətindir. Ola bilsin ki, kimlərinse adı yada düşməyib, kimlərinse bir xeyirxah əməlini diqqətdən qaçırtıb. Elə məhz bunun özünü də qınağa çevirib özünə yönəldir. Başqa sözlə müəllif demək istəyir ki, otuz illik işğal dövrünün heç bir məqamı unudulmamalıdır, heç bir kəs yaddaşdan düşüb qalmamalıdır. Bütün bunların hamısı əslində xalqımızın taleyi ilə bağlı olan xırda epizodlardır. Ancaq bu kiçik epizodlar bütövləşəndə Azərbaycan xalqının taleyi ilə bağlı dəhşətli səhifələrdən birini yaratmış olur.

*Kimlər yada düşdü, kimləri yazdım,
Kimləri yazmadım... kimsə qınamaz;
Bir kimsə düşünməz düz yolu azdım,
Bir kimsə yaddaşda məni sınamaz.*

Bu, müəllifin öz vicdanı qarşısında hesabatıdır. O, bütün diqqəti ilə yaddaşın səfərbər etməyə çalışır. İstəyir ki, əsəri oxuyan hər kəs gələcəkdə bu acı mənzərənin xəritəsini yaddaşında dəqiqliyi ilə cıza bilsin.

Şübhəsiz, müəllifin ulu babasının ünvanı ilə bağlı bir neçə əsr əvvəlki kişinin xarakter cizgilərini verməklə, düşüncələrini oxucularla bölüşür.

Biz Xələfli kəndinin əh böyük məhəllələrindən birində - Şirvanlı obasındaydıq. Biz Şirvan obrazı ilə Xələflinin digər əsərlərində də təkrar-təkrar qarşılaşmışıq. Şirvanın babası, daha əvvəlki zamanın tarixi şəxsiyyəti olan Eyyatın adı ilə bağlı maraqlı məlumatlar da "Kredo" qəzetində ardıcıl çap olunub. Bir sözlə, biz ötmüş zamanın elə şəxsiyyətləri, elə hadisələri ilə yaddaş körpüsündən keçərək əlaqə qururuq ki, bunlar mənəvi mühitin təminatı üçün zəruri, vacib amillərə çevrilir.

*Şirvanlı obası, Eyyatlı eli,
Hər adam bir kitab, tarix çırağı;
Hər duyğu başımda bir durna tel,
Gətirər qələmə yazı soracağı.*

*Möhtəşəm kurqanın üstündə durub,
Baxıram tarixin üfüqlərinə;
Eyyatlı obası yolları yorub,
Yol keçib, köç sürüb neçə qərinə.*

*Ali oğlu Şirvan atlı, dəvəli,
Köçün qabağında... vaxtın üstündə;
Övladlar... neçə qız, oğul nəvəli,
Nəsl budaq verib baxtın üstündə.*

Şirvan əsərin öteri xatırlanan obrazıdır. Ancaq elə xarakterik cizgilərlə xatırlanır ki, oxucunun yaddaşından heç vaxt çıxmır. Oxucu onun kimliyi haqqında dəqiq və aydın təsəvvür əldə edə bilər. Bir sözlə, tarixi şəxsiyyət olan uluların məzarlarını müəllif gözləri ilə ziyarət edir, özü də çox vaxt xəyalı gözləri ilə. Elat, tərəkəmə həyatı epizodik cizgilərlə əsərdən keçir. At, dəvə bu tarixi köçün ahyırlmaz obrazları kimi görünür. Hər halda bu cür məqamlar əsərdə təsiredici cizgilərlə verilib. Yaddaşda öz yerini qoruyub saxlayan bu tipli hadisələr işğalla qırılmış əlaqənin bərpasına xidmət edir.

(Davamı 11-ci səhifədə)

(Əvvəli 10-cu səhifədə)

Maraqlıdır ki, müəllifin varisliyin qırılmadığını diqqətə çəkir. Biz daha bir obrazla tanış oluruq. Bu, müəllifin atası Zal Əziz oğludur. Hiss olunur ki, bu kişi uluların ən yaxşı ənənələrini varlığında yaşada bilən, onların yazılmamış qanunlarda təsbit olunan hökmlərini unudulmağa qoymayan şəxsiyyətlərdəndir.

Müəllif Zal Əzizoglunu xüsusi hörmət və ehtiramla qeyd edir. Ona güvənli olduğunu dəqiq poetik cizgilərlə əks etdirə bilər:

*Dövrəni baş əyib zəmətinə,
Xan oğlu xan olub ləyaqətində;
Yaşayıb ömrünü öz hörmətinə,
Tanınıb sözünün həqiqətində.*

*Atam Əzizəli Zəlin özü də,
Ulu Şirvan ocağının közüydü;
İti kəsərində hökmü, sözü də,
Nəslin düşüncəsi, fikir gözüydü.*

*Şirvanlı nəslinin odu, ocağı,
Müdrək kişilərə işıq olmuşdu;
Halal yola salıb zamanı, çağı,
Hər kəs budağında yaşa dolmuşdu.*

Ümumiyyətlə, insan övladı dağıdılmış, xarabazarlığa çevrilmiş yurdunu görəndə bəlkə də bütün həyatı boyu ən ağır iztirabları yaşamağa olur, çünki memar üçün qurduğu abidənin dağıdılmasından, bağban üçün yaratdığı bağın məhv edilməsindən, əkinçi üçün tarlalarının yandırılmasından üstün bir faciə olarmı? Əsərdə bəzi obrazların sənəti, peşəsi də xatırlanır. Cəfər adlı şəxsin adı çəkilir. Məlum olur ki, bu kənddəki evlərin tikilib başa gəlməsində bir usta kimi onun böyük xidmətləri var. Cəfər adlı usta müəllifin nəzərləri ilə

*Bir ev tikəyirdim mən də bu yerdə,
Qəza, qədər yurdu, bəxtim də yerdə;
Yaddaşım qoy desin indi bu dərddə,
Bəxt məni gör necə tufana atdı.*

Yurd yerlərinin acınacaqlı görkəmi müəllifi çox yandırır. Təsvirlərdən göründüyü kimi Xələfli kəndi cənnət misal bir ərəzidə yerləşir. Burada insanlar dağlıq şəraitin yaratdığı çətinliklərə baxmayaraq özləri üçün çox rahat və gözəl güzəran qurublar. Abad evlər tikilib. Gözəl binalarla zamanın yaddaşında möhtəşəm Xələfli kəndi obrazı hiss olunur ki, unudulmur. O yerləri bir dəfə görəndə adam heç vaxt yadından çıxarmır.

mənasında bir canlı varlıq kimi şəhid olmuş yurd yerlərini acılıqları heç vaxt yaddan çıxmıyacaq. Əgər kimsə bu olayları yaddan çıxarmırsa, onda "Yaddaş yangısı" poemasında yer alan adlar canlanacaq, oyanacaq, ruh kimi geri qayıdacaq və tarixin dəhşətli olaylarına bir canlı varlıq kimi şahidlik edəcəklər.

Biz adları oxuduqca can atırıq ki, kaş həmin şəxsləri yaxından tanıyırdıq. Onların hansı arzularla, hansı istəklərlə yaşadıklarını təsəvvür edərdik. Onların hər birisi bu kənddə yaşamaq üçün evlər tikmişdi. Ömürlərini sərf etməmişdilər bu evləri tikmək üçün. Ancaq qəddar düşmən bu yerləri talan edərkən heç cüzi də olsa, vicdan əzabı çəkməyin. Adların sırası ağır təsəvvürlə davam edir. Unudulmayan, heç vaxt yaddan çıxmıyan tarixi keçmiş bir görkəmli gələcək nəsillərin yaddaşına yazmaq üçün, yaddaşında məkan etmək üçün özünü dikməkdir. Ağrılarla danışan adların sırası davam edir.

*Sadıq müəllimin uçub dam, daşı,
Qəvliyalı kişinin yurdu virana;
Rəqub oğlu Əli özü qəm daşı,
Daha nəyi deyim sözü duyana.*

*Yapon Məhəmmədin evinə baxdım,
Dərdlər qalaq-qalaq tərədi, gəzdi.
Xəyal sularında bulanıb axdım,
Gözlərim duruluq sahili gəzdi.*

*Müdrək Əmiraslan sözün varmış, din,
Dünyanın gərdisi beləmi olur?
Şəkər Əli əmi, baxıb görəydin
Bu dünyə beləmi boşalır, dolur?*

Mən bu əsərlə tanış olanda əvvəlcə əsərdə xatırlanan insanları, sıralanan adları sadəcə yaddaş xatırlaması kimi qəbul edirdim. Ancaq sonra hiss etdim ki, müəllif adları sadəcə sıra xatirinə vermir. Bir qərinəlik zamanın

çoxu qəzaya düşüb. Bir çoxu ayrılıq əzablarına davam gətirməyib. Səhrada çadır evlərə sığınblar. Vaqonlarda gəcəməli olublar. Və ən başlıcası, elə daxili aləmlərində daşdıqları ağrı-acılar və iztirablarla dnyanı tərk edəblər, həyatdan ayrılıblar. Yəqin ki, onların hər birinə mühitlərində nə qədər arzular aparıblar, istəkləri özləri ilə birgə torpağa daşıyıblar.

Mənə elə gəlir ki, "Yaddaş yangısı" poeması kimi əsərləri xüsusi arayıqlarla, xüsusi təlimatı məktublarla BMT-nin müvafiq qurumlarına göndərmək lazımdır. Məhz bu qurumlar bir daha şahid olsunlar ki, erməni vandalizmi insanların taleyinə nə qədər zərər vurub.

Müəllif ağır təsəvvürlə doğulub-böyüdüğü evin həyətinə çatır. Sonsuz hüzn və kədərlə doğulub-böyüdüğü evin xarabazarlığa çevrilmiş yerinə baxır. Bu yurdun onun yaddaşındakı taleyini ancaq özü yazı biləcəyinə inanan müəllif həmin hüznü xatirələri ağır kədər və iztirabla qələmə alır.

Burada poemanın ən kədərli bəndləri ilə qarşılaşırsınız. İnsan, özü də indi yaşa dolmuş insan uşaqlığının keçirdiyi, məktəb illərinin ötdüyü yurdun özündə dayanıb. O möhtəşəm evdən əsərləmət yoxdur. Ətrafi kol-kos basıb, cəngəllik örtüb. İndi ciğrılar, izlər onu heç bir yerə aparmır. Amma yaddaşın izi onu keçmişə qaytarır. Elə hüzn və kədərlə, daxili bir iztirabla danışdırır.

*Zal kişi... ay ata, gəlmişəm yurda,
İndi mən nə deyim dilsiz daşlara;
Sənin kişiliyin, mərdliyin burda,
Əbadi dərslər idi ağıl çaşlara.*

*Dayanıb baxıram üfüqlər boyu,
Gün batan yörədə dağlar görünür;
Başımın üstündə qoğalar toyu,
Dağların üstündə dağlar görünür.*

SÖZÜN AĞRISI - QƏLƏMİN YANGISI

sanki tikib qurduğu evlərin necə xarabazarlığa çevrildiyinin şahidi olur. Bu da onu sözün həqiqi mənasında odsuz-ocaqsız yandırır.

*Xanimanlar quran usta Cəfərin,
Qalmayan evinə baxıb keçirəm;
Nə ağlar yükü var, dərddi səfərin,
Yol boyu qəm yeyir, kədər içirəm.*

Burada maraqlı bir məqam da var. Bir yurd yerindən söhbət gedir. Görünür, həmin yurd yeri vaxtı ilə müəllifin ev tikmək üçün hökumətdən ala bildiyi ərəzidir. Ancaq həmin yerdə ev tikmək mümkün olmayıb. Əsas da ona görə ki, buna vaxt çatmayıb. Yəni, işğal əsərin lirik qəhrəmanının istəklərinin həyata keçirilməsinə mane olub. Bununla da biz bir acı mənzərənin də yaddaşda canlanmasına şahidlik edirik. Hətta müəllif çox böyük kədərlə qeyd edir ki, o, evi tikə bilməyib. Onsuz da həmin evi tikməyə, işğalçıları onu dağıdacaq. Bu başqa dərd, amma evi tikə bilməməsi onun yarımçıq almış aruları haqda çox acı duyğularla yaddaş yangısı yaradır.

Zaman keçdikcə öləri hadisələr əgər yaddaşda iz buraxmırsa, elə də ağırlıq olmur. Amma yanmış, dağıdılmış Xələfli kəndinin acı taleyi çox böyük ağrılarla izlənilir.

*Bu yanda yurd yerim... qırılmış arzuy,
Acı bir itiham yaxamdan tutur;
Üşüdü qəlbimi xatirə buzuy,
İllərdir bu torpaq axı dörd udur.*

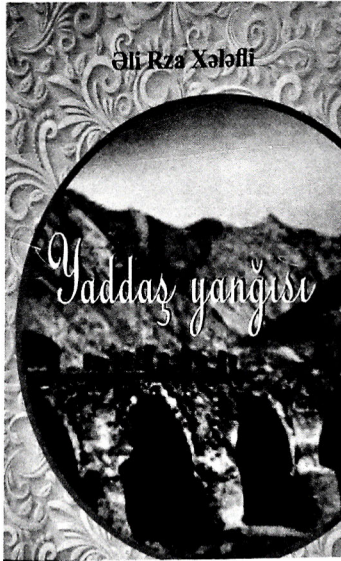
Müəllif zəngin adlar qalereyasına diqqət yetirir. Xərrat Əvəzi, bəna Abdulkərim, öxü dediyi kimi ellər yaratmış Məmmədi, onun gözəl bağ-bağatını diqqətindən keçirir. Digər adların sırası da sözün həqiqi mənasında bir-birinə mənən dayaq olan insanların sanki xatirə-muzeyini göstərir. Biz bu xatirə muzeyində halal insanların möhtəşəm görüntüləri ilə qarşılaşırsınız. Yəqin ki, gələcək nəsillər də bu adlarla bu dünyada necə babaların yaşadığını, necə ləyaqətli insanların köçkünlük əzabına dözməli olduqlarını tam təsəvvür edə biləcəklər.

*Xərrat Əvəz əmin, bəna Abdulkərim,
Bir zaman ev tikib, saray qurdunuz;
Evlər şəhid olub töküləndə qan,
Niyə ulamadi axı qurdunuz.*

*Ellər yaratmış Məmmədin bağı,
Hüseynin, Həsənin evləri hanı?
Rizvanın, Səmədin, Qulamin dağı,
Yandırır ruhuma səssiz, pünhanı.*

*Xələyaddın, İsbəndər, Məhəmməd getdi,
Təvəkkül, Səxavət qayıtmaz geri;
Əlqəmə qəlbimin qəmində bitdi,
Bizdən gedənlərin bitməz qəhəri.*

Adlar danışır, özlərinin acı taleyini haqqında danışır. İşğalın bir xalq taleyində buraxdığı sağalmaz yaralardan danışır. Bu yaraların nə vaxtsa sağalacağını bəlkə də təsəvvür etmək olar. Ancaq yarımçıq qırılmış ömürlərin, şəhid olmuş taleyinin və sözün həqiqi

*Qəlbimi titradir ən incə səslə,
Çiçək tərənəşi, ot tərənəşi;
Məni qucaqlayır soyuq nəfəslə,
Xəyalın təntiyən at tərənəşi.*

Burada adlıca bir yarpağın tərənəşi də, qurumuş bir budağın özü də, izi itmiş yurdun cəngəllik basmış daş topaları da dil açıb danışır. Bu səssiz dialoq müəllifin varlığını titradir. Onun qəlbinə elə acılar hopur ki, bu acılar içərisində danışmaq çox çətin. Adam lirik parçanın ayrı-ayrı parçalarını oxuduqca bu bədii mətnin müəllifin varlığından necə ağrılarla keçib gəldiyini təsəvvür etmək elə də asan deyil. Və həm də bütün aydınlığı ilə təsəvvür etmək mümkündür, yəni asandır. Ağrı-acımı yaşamaq çətin, ancaq bu ağrı-acımı yaradan mənzərəni görmək çətin deyil. Çünki gözünü açarsan, baxırsan və həmin mənzərəni görə bilirsən.

Artıq yuxarıda qeyd etdim ki, "Yaddaş yangısı" poeması təkəcə ədəbiyyatımız yox, həm də tariximiz üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Elə bu səbəbdən də bu əsəri misra-misra izləməyi çox vacib və yerində hesab edirik. Hər halda ictimai rəydə mədəni mühitimizə vurulmuş yaraların mahiyyəti belə əsərlərlə açıla bilər.

24.11.2023